

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 40 Volume: 8 Issue: 40

Ekim 2015

October 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ÜTOPİK BİR HİKÂYE: YURDA DÖNÜŞ A UTOPIC STORY: YURDA DÖNÜŞ (RETURN TO HOMELAND)

Tahir ZORKUL*

Öz

Ütopya köken itibarıyla, Yunanca “yok/olmayan” anlamındaki *ou*, “mükemmel olan” anlamındaki *eu* ve “yer/toprak/ülke” anlamındaki *topos* sözcüklerinden türetilmiştir. Yaygın bir biçimde kullanımı, Thomas More’un, büyük oranda Platon’un *Devlet*’inden esinlenerek, 1516’da yazdığı *Utopia* adlı eseriyle gerçekleşir. Ütopya sadece More’un eserinin adı olarak kalmayıp zaman içerisinde bir edebi türü karşılayan kavram haline gelir. Ütopya kavramı, her ne kadar Thomas More ile anılsa da, More’dan önce de ütopya olarak değerlendirilebilecek pek çok esere rastlamak mümkündür. Dolayısıyla ütopyanın miladı More’dan çok daha öncelere dayanır. Bu noktada üzerinde durulması gereken bir olgu da “anti-ütopya/distopya” kavramıdır. *Ütopyalar*, ideal bir yaşamı önerirken; *anti-ütopya/distopyalar* “korkutucu, ürkütücü” nitelikte olup, insanların gelecekteki tehlikelere karşı uyarılır. Bu türün Batıdaki en belirgin örneklerinden birisi, George Orwell’in 1949’da kaleme aldığı *1984* adlı eseridir.

İnsanoğlunun mevcut düzene karşı duyduğu güvensizlikler, toplumsal yapıdaki adaletsizlikler, karışıklıklar, huzursuzluklar sonucunda yaşamış olduğu çevreden kopmasına neden olur. Bu kopuşun bir sonucu olarak da, huzur ve güven içerisinde varlığını sürdürebileceği ideal yaşam arayışları içerisine girer. Bu özlemini de çoğunlukla okyanuslar ortasındaki uzak bir “ada” emeliyle gidermeye çalışır. Günlük yaşamının katı gerçekliğinden bunaldıkça da, gönlündeki “ada”nın mutlu yalnızlığına sığınır. Bu şekilde, “ada”nın “dünya”dan daha iyi bir yer, daha huzurlu bir yaşam alanı olarak düşünülmesi ile ütopya ortaya çıkar. Ütopya, Thomas More’un bu türe adını veren ünlü eserinde olduğu gibi, başka kurallara göre işleyen daha iyi, daha güzel bir toplum idealinin dile gelişidir. İşte bu nedenle de ada, ütopya yazarının amacına en uygun mekân haline gelir. Zaten, her türlü dış etkiye karşı korunaklı bir ada, Platon’dan itibaren ütopyalar için en uygun yer olarak görülmüştür. “Dışa kapalılık”, “kendiyi sınırlanmışlık”, “duran-zaman biçimi” gibi özellikler, ada ortamını yazarının amaçlarına uygun kılan başlıca etkenlerdir. Bütün bu özellikler “ada”yı, arzulanan bir düzenin, emniyetin, dinginliğin mekânı kılarken; adanın dışındaki dünyayı ise, sürekli kargaşanın, dalgalanmanın ve değişiminin hüküm sürdüğü yer olarak düşündürür.

Başlangıçta yeryüzü cenneti, pırl pırl bir ada olarak düşünülümüştür. Daha sonraları More, Campanella, Bacon gibi düşünürler, toplumlarının düzeniyle yetinmeyip, özlemini duydukları örnek toplumu, engin denizler ortasında birer düşsel adada kurma yoluna giderler. Ortaçağ yazınında da “ada” kavramı genellikle Hıristiyanlığın cennet öğretisiyle yan yanadır. Yeniçağ başlarındaki ada ütopyelerinin amacı, ideal toplumun yasalarını, işleyişini ve yaşam biçimini sergilemektir. Toplumsal ütopya, bir yandan örnek yasalarla kurulmuş mutlu bir toplum düzenini çizerken, öte yandan da, yazarın kendi toplumundaki aksaklıkları gözler önüne serer.

19. yüzyılda gemiciliğin sürekli olarak ilerlemesi ve bu sayede dünya denizlerinin dört bir tarafıyla bilinir hale gelmesi, başlangıcından beri adadan bağımsız düşünemeyen ütopya kavramına farklı bir boyut kazandırır. Yeryüzünün fiziki alanı içinde bir “yok-ülke” düşünemeyen ütopya yazarı, zaman boyutu üzerinde düşünmeye başlar. Yeryüzünün her tarafı bilirse de, “gelecek zaman” henüz gizemini korumaktadır. Ayrıca, “zaman” sürekli akışıyla çağın hem toplumsal, hem de teknik alandaki sürekli gelişmesine daha uygun bir şema olarak düşünülür. Ütopya artık dört tarafı sularla çevrili adsız bir ada, ya da yeryüzünün keşfedilmemiş ıssız bir köşesi değildir. Artık ütopya yazarları, özlemini duydukları düşsel adaları okyanusların yerine, uzayın bilinmez sonsuzluğunda aramayı tercih ederler.

Özetle, ütopyalar, insanların mutluluk arayışları sonucu ortaya çıkan, ideal olarak görülen yaşam biçimleridir. Ütopya türünde sayılabilecek eserlere ilköğretimden itibaren rastlanmaktadır. Ütopya alanında eser veren her yazar, kendi toplumu için kusursuz bir yaşam biçimi düşler ve kurgular. Bu yazının konusunu teşkil eden Memduh Şevket Esendal da kendi toplumu için ideal bir yaşam biçimi kurgular. *Yurda Dönüş* öyküsü, Esendal’ın hayalini kurduğu ideal yaşamı ortaya koyan eseridir. Batıdaki olgun örneklerine karşın Türk edebiyatında, *Yurda Dönüş* hikâyesi de dâhil olmak üzere, tam anlamıyla ütopya kapsamında değerlendirilebilecek örneklerle rastlamak mümkün değildir.

Memduh Şevket Esendal’ın kurguladığı ideal yaşama bakıldığında, daha çok tarıma dayalı, tarım medeniyeti olarak adlandırılacak alternatif bir yaşam biçimi tasarladığı görülür. Bu yaşam biçiminde köyler, oldukça ön planda olup yazarın tasarladığı medeniyetin ana merkezleri konumundadır. Eserde köyler küçük yerleşim yerlerinin çok ötesinde her alanda gelişmiş, kendi üretimini yapan, kendi ekonomik döngüsünü sağlayan, sosyal imkânlarla sahip birer şehir mahiyetindedirler. Köylüler ise tarımsal faaliyetlerin dışında da pek çok alanda kendilerini geliştirmiş kimselerdir. Eserde dikkat çeken diğer bir konu ise, kadınlardır. Hikâyenin ilk satırlarından itibaren kadınlar, ekonomik özgürlüklerini kazanmış, kendilerine yetebilen; aynı zamanda tarımsal faaliyetlerde de söz sahibi olan güçlü bireylerdir. Esendal, daha ileri seviyede bir medeniyet oluşturmak için işe medeniyetin asıl temelini oluşturan köy ve köylülerden başlanması gerektiğine inanır. Bu noktada, ‘köy ve köylü gelişirse tüm medeniyet gelişir’ düşüncesinin esas alındığı söylenebilir. Bu düşünceler o dönem CHP’sinin de köye yönelik politikalarıdır. CHP’nin köye yönelik politikalarının, doğal olarak, bir dönem CHP milletvekiliği yapmış Memduh Şevket Esendal’ı etkilediği muhakkaktır. Zira Esendal’ın öngördüğü yaşam biçimi, pek çok noktada CHP’nin o günkü sosyal ve siyasal politikalarıyla örtüşmektedir.

Denilebilir ki Esendal, *Yurda Dönüş* hikâyesinde yasaları, kurumları ve işleyişini ile bütünlüklü bir toplum düzeni önermek yerine, mevcut düzendeki aksaklıkları gidermek suretiyle yeni bir yaşam biçimini ileri sürer.

*Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Anahtar Kelimeler: Ütopya, Thomas More, Ada, Memduh Şevket Esendal, Yurda Dönüş.

Abstract

Utopia in terms of origin has been derived from the words of *ou* which means “non-existent/none”, *eu* which means “the one that is perfect” and *topos* which means “place/land/country” in Greek. Its widespread usage occurs with *Utopia* written by Thomas More in 1516 upon being inspired by Plato’s *The Republic*. Utopia has not remained only as the name of More’s book and has become a concept which corresponds to a literary genre in time. Even though the concept of utopia is remembered with Thomas More, it is possible to come by many works which can be considered as utopia before More as well. Therefore, the beginnings of utopia are rooted in much earlier periods than More. Another phenomenon which needs to be underlined at this point is the concept of “anti-utopia/dystopia”. Whereas *utopias* offer an ideal life, *anti-utopias/dystopias* are of “scary, dreadful” quality and warn people of the dangers in the future. One of the most significant examples of this genre in the West is book *1984* written by George Orwell in 1949.

The insecurities people experience in the existing order, the injustices in social structure, disorders, unease lead them to disconnect from the environment they leave in. Thus, as a result of this disconnection, they embark on a quest to seek ideal life. They mostly try to fulfill this longing with the hope of a distant “island” in the middle of oceans. They take refuge in the happy loneliness of the “island” in their hearts as they feel suffocated in the harsh realities of the daily life. In this manner, utopia emerges with the thought that the “island” is a better place and a more peaceful living space than the “world”. As in the famous book by Thomas More which gave the genre its name, utopia is the embodiment of a better and a more beautiful society ideal which functions according to different rules. For this reason, the island becomes the most suitable place for the purpose of the utopia writer. An island which is sheltered against all kinds of external effects has indeed been considered as the most suitable place since Plato. Features such as “self-enclosure”, “self-limitedness”, “standing-time form” are the main factors which make the island environment suitable for the purposes of the writer. While these features render the “island” a place of the desired order, safety, calm, it makes the rest of the world a place where disorder, fluctuation and change prevail.

In the beginning, paradise of the earth was thought as a bright island. Later on, thinkers like More, Campanella, Bacon did not confine themselves to the order of societies and resorted to establish the ideal society they longed for in an island in the middle of open seas. In the Medieval literature, the “island” concept is usually side by side with the teaching of heaven in Christianity. The aim of the island utopias in the beginning of Modern Ages is to present the laws, functions and lifestyle of the ideal society. While the social utopia draws up the order of a happy society which has been established with exemplary laws, it also displays the defects of the writer’s own society.

The constant advancement of navigation in the 19th century and, hence, the world seas’ becoming totally known have added a different dimension to the concept of utopia which cannot be thought separate from the island since the beginning. The utopia writer who cannot think of a “neverland” in the physical area of the earth starts to think about the time dimension. Even though the whole territory of the earth is known, the “future time” still preserves its mystery. Moreover, “time” is considered as a more suitable plan for the constant advancement of the age in both social and technical areas with its continuing flow. Utopia is no longer a nameless island which is surrounded by waters from all sides or an isolated corners of the earth which has not been discovered. Utopia writers now prefer to seek the imaginary islands they long for in the unknown infinities of space instead of oceans.

In sum, utopias are lifestyles which emerge as the result of people’s pursuit of happiness and are seen as ideal. Works which are considered as being in the utopia genre can be encountered since antiquity. All writers producing works in the utopia genre imagine and fictionalize a perfect lifestyle for their own societies. Memduh Şevket Esendal, who is the subject of this article, also fictionalizes an ideal lifestyle for his own society. The *Yurda Dönüş* (Return to Homeland) story establishes the ideal life Esendal dreams of. Despite its mature examples in the West, it is not possible to encounter examples which can be considered strictly in the scope of utopia in Turkish literature including the *Yurda Dönüş* story.

When the ideal life which has been fictionalized by Memduh Şevket Esendal is examined, it is observed that he designed an alternative lifestyle which is mostly based on agriculture and can be referred to as agricultural civilization. In this lifestyle, villages are in the forefront considerably and are the main centers of the civilization the writer has designed. In the story, villages are of urban quality far beyond small settlement areas which are advanced in all fields, make their own production, provide their own economic cycle and have social opportunities. Villagers are people who have improved themselves in many areas along with their agricultural activities. Another striking point in the story is women. Beginning from the first lines of the story, women are strong individuals who have gained their economic freedom, are self-sufficient and have a voice in agricultural activities as well. Esendal believes that villages and villagers which constitute the basis of the civilization must be the cornerstones to create a more advanced civilization. At this point, it can be stated that the idea “if village and villagers develop, so does the whole civilization” has been adopted. These ideas are the policies of CHP (People’s Republican Party) towards villages of that time. It is certain that CHP’s policies towards villages have affected Memduh Şevket Esendal, who served as a CHP deputy for a period. Because the lifestyle envisaged by Esendal corresponds to the social and political policies of CHP at that time.

It can be said that Esendal introduces a new lifestyle to eliminate the defects of the existing order instead of suggesting a society order which is complete with its laws, institutions and functions in his *Yurda Dönüş* story.

Keywords: Utopia, Thomas More, Island, Memduh Şevket Esendal, Yurda Dönüş (Return To Homeland).

1. Giriş

1.1. Ütopya Kavramına Genel Bir Bakış

İngilizcede *utopia*, Fransızcada *utopie*, Almandada *utopie* şeklinde kullanılan bu kelime Türkçeye *ütopya* şeklinde geçmiştir. “Utopia” terimi, Yunanca yer anlamına gelen “topos” kelimesinin önüne “iyi” anlamına gelen “eu” ve “yok” anlamına gelen “ou” eklerinin eklenmesi sonucunda “iyi yer” ve “yok yer”; ya da “olmayan yer” anlamında kullanılmıştır. Böylece görünüşte ideal bir toplumun özelliklerini anlatan bu terim gerçekte, bunun hayal ürünü olduğunu, gerçekleşme ihtimalinin neredeyse mümkün görünmediğini ifade etmeye çalışır (Küçükcoşkun, 2006: 1). Batı kültürünün icatlarından birisi olarak, “fethedilmemiş mekânın keşfiyle ortaya çıkmış” (Çiçekoğlu, 2004: 68) olan ütopya, Batı düşüncesinin hümanizm, rönesans ve kapitalizm gibi olguların öne plana çıktığı bir dönemin ürünü olarak kabul edilir (Demiralp, 2004: 66).

Ütopya sözcüğünün İngiliz yazar Thomas More'un "Utopia" adı ile bilinen eserinden geldiği ileri sürülse de, esasında kavramın miladı çok daha öncelere dayanmaktadır. Ütopyanın ilk ortaya çıkışını belirleme olanağı bulunmamakla birlikte, Sümerlerin kil tabletlerinde, Eski Ahit'te ve İÖ sekizinci yüzyılda Hesiodos'un şiirlerinde ilk kez dile getirildiği; ütopya düşüncesinin ise İÖ beşinci yüzyılda Atina'daki felsefi ve politik tartışmalarda önemli bir rol üstlendiği ileri sürülür (Sargent, 2004: 91). Sargent, en erken ütopyaların, "geçmişteki geriye getirilemez dünya cenneti ya da altın çağ mitleri" olduğunu, bunların genellikle "bolluk, birlik ve erinç" gibi benzer özellikler sergilediklerini ileri sürer. Sargent'in aksine Kılıç, "edebi ütopyaların yanı sıra fantezi ve bilimkurgunun; Altın Çağ mitlerinin, binyılcı inanç ve tarikatların, Cennet mitlerinin, Mehdi ya da Mesih beklentilerinin, komünizm, anarşizm" gibi siyasi ideolojilerin ütopya kavramı çerçevesinde değerlendirmesinin yanlışlığına dikkat çeker ve bunları tümünü ütopya olarak görmeyi, kavramın içini boşaltmak anlamına geleceğini ileri sürer (2004: 73).

Sargent'e göre, bu ütopyik metinlerde yaşam her türlü çekişme ve çatışmadan uzak; son derece dingindir (2004: 91). Thomas More'un Utopia'sındaki ideal toplum düzeni de benzer şekilde "doğruluk, ölçülülük, sağduyu" gibi doğal erdemler üzerine kuruludur (Göktürk, 1997: 32). Öte yandan başta More olmak üzere, diğer bütün ütopya yazarları, içinde yaşadıkları toplumların bozuk düzenine karşı bir eleştiriyi de ihmal etmezler.

Her ne kadar ütopyaların öncelikli amacı, mevcut yapıyı ortadan kaldırmak ve yerine daha iyisini inşa etmek olarak görünse de, hemen hepsinin önerdikleri sistemler kusursuz işleyen bir bütünlüğü arzulanlarından, gerçekleşme şansı bulamazlar. "Değişmezlik ve sorgulanmazlık" üzerine kurulan bu örnek modellerin hemen hiçbirisinde zaafa ve belirsizliğe yer yoktur (Sevinç, 2004: 89).

İster ideal tarzda ister sözde gerçekçi tarzda tasarlanmış olsun, her zaman laik edebi bir forma sahip olan (Somay, 2010: 37) ütopyaların en önemli özellikleri, "iştah kabartıcı" olmalarıdır. Ütopyalar, geleceğin şekillenmesinde de önemli bir rol üstlenirler. Dışa "kapalı" olma, bu ideal yapıların temel özelliklerinin başında gelir. Bütün ütopyaların kendilerini yeni öneri ve değişimlere kapatmış oldukları bilinen bir gerçektir. Bir diğer özellik de "toplumsal" yaklaşımdır. Ütopyaların tamamında, toplumun sorunlarını çözmeyi amaçlayan bir kaygı söz konusudur. "İşlevsellik", her ütopya eserinde az ya da çok rastlanan bir özelliktir. "Durağanlık" başka bir özellik olarak göze çarpar. "Düzenli" olma zorunluluğu ise, ütopyaların olmazsa olmazlarından (Sevinç, 2004: 88-89).

Murat Omay, ütopyaları biçimsel ve içeriksel olmak üzere iki farklı grupta ele alır. Biçimsel olarak da ütopyaları kendi içinde *sanatsal/edebi*, *felsefi/bilimsel/ideolojik* ve *mitolojik/dini* ütopyalar olmak üzere üç guruba ayırır. Ona göre, sanatsal/edebi ütopyaların gerçekleşme imkân ve ihtimali bulunmamaktadır. Bu tür ütopyalara, More'un *Utopia*'sını ve Campanella'nın *Güneş Ülkesi*'ni örnek olarak gösterir. Felsefi/bilimsel/ideolojik ütopyalarda, ileri sürülen ideal düzenin gerçekleştirilebileceği iddiası vardır. Bu tarz ütopyalara da, Platon'un *Devlet*'ini, Fârâbî'nin *El-Medînetü'l-Fâzıla*'sının yanı sıra, Marx ve Engels'in *Komünist* ya da *Sınıfsız Toplum*'ünu örnek olarak verir. Mitolojik/ dini ütopyalarda ise, ortaya konulan ütopyanın geçmişte mevcut olduğu veya gelecekte mevcut olacağı iddiası ve inancı vardır. bu tür ütopyalara örnek olarak, *Altın Çağ*'ı ve *Aden*'i verir.

İçeriksel olarak ise, kusursuz olana nasıl ulaşılacağına, ideal toplum düzeninde baskın rolü üstlenenin ne olduğuna, ütopyanın vücut bulmasında veya işleyişinde etkin rol oynayan şeyin ne olduğuna göre ütopyaları, *bilimsel-teknolojik*, *ekonomik*, *dini*, *siyasi* ütopyalar; ideal olanın ya da ideallikte payı olan şeyin maahiyetine göre de *eşitlikçi*, *hiyerarşik*, *ortaklaşacı*, *kapitalist*, *totaliter*, *anarşist*, *feminist* ütopyalar olarak değerlendirme yoluna gider (Omay, 2009: 11-12)

Başta Thomas More'un *Utopia*'sı, Campanella'nın *Güneş Ülkesi*, Bacon'un *New Atlantis*'i olmak üzere diğer bütün ütopyalar, hem "ada" hem de "şimdi var" anlatımlıdır. Bütün ütopyalar, "yokülke" ile "güzelülke"yi bir arada sunmak noktasında birleşirler. Bu tutumdaki temel amaç, mevcut toplum düzeninin kusurları karşısında her türlü eksiklikten uzak, ideal bir toplum nizamı önermektir (Turan, 2004: 63).

"Ada"nın "dünya"dan daha yaşanılır bir yer, daha mutlu bir yaşama ortamı olarak düşünülmesi sonucu ütopyanın ortaya çıktığı söylenir. Platon'dan beri toplumsal ütopyalar için en uygun mekân olarak, "dışa kapalı bir ada" düşünülmüştür. Ütopya yazarları çoğunlukla birer adayı anlatmışlardır. "Dışa kapalılık, kendiyi sınırlanmışlık, duran-zaman biçimi" gibi özelliklerden dolayı dış dünya ile gösterdiği karşıtlık, ada ortamını yazarının amaçlarına uygun kılan başlıca etkendir. "Sınırlanmışlık" derli toplu bir düzenle eşdeğerdir. Bütün bu özellikler "ada"yı, "dünya"nın karşıtı kılar. Adanın dışındaki dünya, sürekli hareketin, dalgalanmanın değişiminin hüküm sürdüğü bir yer olduğundan, bu özlemlerin gerçekleşmesi ancak geçici bir süreliğine mümkün olabilir (Göktürk, 1997: 17-18).

Ütopya adalarının boyutları da farklılıklar göstermektedir. Kimi zaman koca bir ülkeyi içinde barındırabilecek kadar büyük olabilirler. Platon'un *Devlet*'i, Thomas More'un *Utopia*'sı ya da Thomasso Campanella'nın *Güneş Ülkesi* bu büyüklükte olanlardandır. 20. yüzyılda yaşanan *Sanayi Devrimi*'nin şehirlerde meydana getirdiği büyük değişimlerin doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilecek Saint

Simon'un, Robert Owen'in, Charles Fourier ve Etienne Cabet'nin sosyalist ütopyaları, birer ülke olmasalar da kocaman birer şehir mahiyetindedirler (Sevinç, 2004: 88).

Ortaçağ edebî geleneğinde ada kavramı, genellikle Hıristiyanlığın cennet öğretisiyle eşdeğer bir mahiyettedir. Yeniçağ başlarındaki ada ütopyalarının amacı ise, örnek-toplumun yasalarını, işleyişini ve yaşayışını sergilemektir. Toplumsal ütopya, örnek yasalarla kurulmuş mutlu bir toplum düzenini çizerken, dolaylı olarak, yazarın kendi toplumundaki aksaklıkları da göz önüne serer (Göktürk, 1997: 60-61).

19. yüzyılda denizcilik alanındaki gelişmeler neticesinde, artık denizler yitik ülkeler olmaktan çıkmış ve sayede ütopyalar da şekil değiştirmeye başlamıştır (Turan, 2004: 63-64). Yeryüzünün bir "yok-ülke" düşleyemeyen ütopya yazarı bu kez de zaman boyutu üzerinde birtakım tasarımlarda bulunmaya çalışır. Yeryüzünün dört bir yanı artık keşfedilmiş olsa bile, gelecek zaman henüz gizemini korumaktadır. Ayrıca, zaman sürekli akışıyla çağın hem toplumsal, hem de teknik alandaki sürekli gelişmesine daha uygun bir yapı arz eder. Ütopya artık engin okyanuslar ortasında belirsiz bir ada, ya da yeryüzünün bilinmeyen ıssız bir köşesi değildir. Artık ütopya yazarları, özledikleri düşsel adaları okyanuslar yerine, uzayın bilinmez enginliğinde kurmayı tercih ederler. Geline nokta da uzay, insanoğlunun önünde uzanan sonsuz bir serüven alanı durumuna gelir (Göktürk, 1997: 115-116).

Batıda 20. yüzyılla birlikte, ütopyalardan çok *dystopyalar* gündeme gelir. Yevgeny Zamyatin'in *Biz'i*, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya'sı* ve George Orwell'in 1984'ü gibi gelecekte olacakların anlatıldığı önemli yapıtlar, "ideal, güzel, önerilir" toplum düzenleri önermek yerine, gelecekte insanları bekleyen tehlikelere işaret etme çabasına girişirler. Bu nedenle, bu dönem ütopyaları "anti-ütopya" ya da "dystopia" olarak adlandırılırlar (Turan, 2004: 64).

1.2. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Edebiyatında Ütopya

Türk edebiyatında Batılı örneklerle yan yana konabilecek ütopya metinlerinin olduğunu söylemek pek de mümkün görünmemektedir. Engin Kılıç'ın ifadeleriyle söylersek, "Türk edebiyatında ütopya olmadığı yönünde genel kabul gören bir görüş vardır. Bu görüş bütünüyle yanlış değilse de, farklı bir formülasyona ihtiyaç duyar. Yani, Türk edebiyatında ütopyalar vardır, ancak hem büyük ölçüde kanon dışında kalmış, unutulmuşlardır, hem de zaten bizim bugün kullandığımız anlamda ütopya kavramıyla tam olarak örtüşmezler. Farklı dönemlerde ve farklı siyasal yönelimlere mensup yazarlar tarafından yazılsalar da, belirli ortaklıklar sergilerler" (Kılıç, 2004: 85).

Ütopyanın tanımı dikkate alındığında Türk ütopyalarının tamamının "modernizm" in ve "ilerleme fikri" nin birer ürünü niteliğinde oldukları görülür. Yine aynı tanım da bir metnin ütopya sayılabilmesi için, "mevcut düzene açık ya da örtük eleştirel bir bakış içermek" ve "bu düzene alternatif bir ideal toplum tasavvuru geliştirmek" gibi gerekli iki özellik daha vardır ki, Türk ütopyaları bu iki nokta bakımından genel ütopya kavrayışından oldukça uzak bir görüntü sergilerler (Kılıç, 2004: 85).

Türk ütopyalarının ortak bir özelliği, ütopyayı bir siyasi projenin "protezi" gibi görmeleridir. Ütopyaların yoğunlaştığı zaman kesitleri bile bunun en güzel kanıtıdır. I. Meşrutiyet, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet gibi Türk modernleşme tarihinin önemli dönüm noktaları, aynı zamanda ütopya etkinliğinin de yoğunlaştığı zaman kesitleridir. Zaten, Türk düşüncesinde bu dönemeçlerin her birisi başlı başına gerçekleşen birer ütopya olarak görülürler (Kılıç, 2004: 86).

19. yüzyıla gelinceye kadar Türk edebiyatında niçin Batılı anlamda ütopya olmadığı sorusuna Kılıç'ın şu sözleri cevap olarak yeterince açıklayıcı bir niteliktedir. "19. yüzyıla kadar Osmanlı düşüncesinde Antik Yunan'dan gelen çevrimsel zaman kavrayışının egemen olmasından dolayı, Tanrı böyle olmasını istediği için böyledir ve dolayısıyla herhangi bir yenilik bozulma olarak algılanacaktır. Bu felsefenin hâkim olduğu bir kültürde doğal olarak alternatif toplum modelleri geleneğinin var olması beklenemez" (2004: 73).

19. yüzyılın ikinci yarısında askeri/idari dönüşümün, kültürü de Batı'nın etki alanına soktuğu bir ortamda, Türk edebiyatına diğer yeniliklerle birlikte ütopya düşüncesinin de girdiği görülür (Kılıç, 2004: 74)

Tanzimat dönemindeki ütopyalar daha çok rüya formunda karşımıza çıkmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, bizde gelecek tasavvuru ilk olarak ancak rüyalar ile birlikte gündeme gelir (Türkmenoğlu, 2014: 292). Bu dönemde üzerinde durulması gereken ilk eser, Ziya Paşa'nın *Rüya'sı*dır. Metin, bir gelecek projeksiyonu içermez, daha ziyade kişisel bir mağduriyetin telafisini amaçlar. Anılması gereken ikinci eser ise, Namık Kemal'in 1872'de yazdığı *Rüya'sı*dır. Bu eser de "konu edindiği iyi yaşam idealini ayrıntılandırmayı ve yazıldığı dönemden o mutlu geleceğe nasıl ulaşıldığı hakkında bir ipucu vermeyişi" bakımından tıpkı Ziya Paşa'nın eseri gibi ütopyadan çok bir fanteziyi andırır. Kılıç'a göre bu metinde, Ziya Paşa'nın metnine göre az da olsa bir ideal toplum düşleme gayreti yer aldığı için bir "proto-ütopya" olarak kabul edilebilir (Kılıç, 2004: 74). Ancak, her iki metnin de ütopya olduğunu söylemek zordur. Söz konusu metinler, içinde geleceğe dönük iyimser siyasî beklentilerin bulunması, ütopyaya ait motiflerin ve öğelerin yer alması ve bir tarafıyla doğu edebiyatlarında karşılaşılan rüya anlatma geleneğine bağlanabilmesi gibi yönlerden gazete yazıları niteliği taşıdığı söylenir (Yumuşak, 2012: 49-53).

II. Meşrutiyet döneminde; özellikle de 1913-1915 yılları arasında Türk edebiyatında o döneme dek görülmemiş sayıda ütopyanın varlığı dikkatlerden kaçmaz. Ziya Gökalp'ın *Kızıl Elma ve Turan'ı*, Ali Kemal'in *Fetret'i* ve Servet-i Fünûn'a mensup şahsiyetlerden Fikret'in *Yeşil Yurt* ve Ömr-i Muhayyel'i, Hüseyin Cahit'in *Hayat-ı Muhayyel'i* gibi metinler ütopyaadan çok bir dost grubunun fantezisi olarak görülürler (Kılıç, 2004: 75).

Bunun yanı sıra, bu dönemde ütopya olarak anılabilecek ve bir ideal toplum tasavvuru içeren eserler de mevcuttur. Bunların en bilineni, büyük ölçüde Ziya Gökalp'ın *Turan'*ından esinlenen Halide Edip Adıvar'ın *Yeni Turan'*ıdır. Her iki eserde de bir hayal ülke, ideal ülke tasavvuru söz konusudur. (Yumuşak, 2012: 57). Türkler için bir "şanlı geçmiş" yaratma eğiliminin, bu dönemin diğer ütopyalarında olduğu gibi *Yeni Turan'* da da görüldüğü söylenebilir (Kılıç, 2004: 76).

Bu dönemde değinilmesi gereken bir diğer eser Molla Davutzade Mustafa Nâzım Erzurumî'nin *Rüyada Terakki ve Medeniyet-i İslâmiyeyi Rüyet'*idir. 1913'te kaleme alınan eser aynı şekilde rüya formunda kurgulanmıştır. Söz konusu eser, kendi dönemi içinde, ütopyaya özgü pek çok unsuru barındırması yönüyle, ütopyaya en yakın eser olarak değerlendirilmektedir (Kılıç, 2004: 77).

Bu dönemin ütopyik eserlerine bir diğer örnek de Hasan Ruşeni'nin, 1915'te yazılan *Ruşeni'nin Rüyası: Müslümanların "Megali İdeası" Gaye-i Hayaliyesi'*dir. Eser bir "devlet ütopyası" olarak değerlendirilir (Kılıç, 2004: 77-78).

Bu dönemde anılması gereken son eser ise, Yahya Kemal'in 1913 tarihli *Çamlar Altında Musahabe'*sidir.

İsimleri anılan metinlerin tamamında öne çıkan ortak noktalar, hepsinin ütopyayı her şeyden çok bir siyasi projenin yansıtılma aracı olarak görmeleridir. Bu proje büyük ölçüde, Türkçülük-İslamcılık-Osmanlıcılık ideolojilerini değişen oranlarda içerir. Ayrıca hiçbirinin iktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki'ye karşı eleştirel bir tavır geliştiremediği de bilinmektedir. Söz konusu ütopyaların, Erzurumî'nin metni hariç, "iyi yaşam tasavvurunu betimleme, ayrıntılandırma, bu yaşama arzu edilir bir biçim verme" özellikleri bakımından zayıf oldukları söylenebilir (Kılıç, 2004: 78).

Yukarıda değinilen özelliklerin önemli ölçüde Cumhuriyet dönemi ütopyaları için de geçerli olduğunu söylemek gerekir. Bir farkla ki, bu sefer de 1930'ların konjonktürü ile aynı dönemde kaleme alınan ütopyalar arasında sıkı bir ilişki gündeme gelir (Kılıç, 2004: 78).

Cumhuriyet dönemi ütopyalarının ağırlıklı olarak 1930'lu yıllarda yazıldığı görülmektedir. Bu ütopyaların böylesine önemli bir tarihsel döneme denk gelmeleri bir tesadüf olmasa gerektir. "Tek Parti Dönemi" olarak bilinen bu devirde rejim, parti ile devletin özdeşleştiği bir totaliter düzen biçiminde yapılandırılır. Söz konusu dönemde ilginç olansa, Cumhuriyet'in kuruluşunun başlı başına bir ütopya olarak görülmesidir. Ahmet Emin Yalman'ın "bu rüya o zaman çok, çok uzak görünüyordu. Fakat Türk milleti Atatürk gibi dehâli bir rehber buldu ve uzak rüyayı gerçekleştirdi" sözlerine de yansıyan bu görüşe göre Cumhuriyet'in kuruluşu, 19. yüzyıl Osmanlı aydınının "batılılaşma" ütopyasının gerçekleşmesi anlamına gelir (Aktaran Kılıç, 2004: 79-80).

Bu çerçevede ele alınabilecek ilk eser, Ahmet Ağaoğlu'nun 1930 tarihli *Serbest İnsanlar Ülkesinde* adlı yapıtıdır. Söz konusu eserin, dönemin toplumsal, siyasal oluşumlarına bir alternatif önermeyen, aksine egemen iktidar söyleminin ideolojik ve siyasi öncüllerini büyük ölçüde paylaşan bir bakış geliştirdiği ileri sürülür (Kılıç, 2004: 80).

Bu bölümde değinilmesi gereken ikinci eser, Raif Necdet Kestelli'nin 1933 tarihli romanı *Semavi İhtiras'*ır. Romanda Türkiye için öngörülen mutlu geleceğin yolu "batılılaşma"dan geçer. Bu eser bir ütopyaadan çok, gerçekleştiği düşünülen bir ütopyaya; yani Cumhuriyet ütopyasına yazılan bir güzelleme olarak görülür (Kılıç, 2004: 80-81).

Üzerinde durulması gereken bir diğer roman Yakup Kadri'nin 1934 tarihli *Ankara'*sıdır. Bu eserin de döneminin hâkim ideolojisine kayıtsız kalmadığı bilinmektedir (Kılıç, 2004: 83).

Şevket Süreyya Aydemir'in *Toprak Uyanırsa: Ekmeksizköy Öğretmeninin Hatıraları* (1963) adlı romanı da bir diğer ütopya örneğidir. Bu romanda fakir bir köyün, oraya atanan öğretmenin öncülüğünde mucizevî bir kalkınmayı gerçekleştirerek zenginleşmesinin hikâyesini anlatır. Eser, daha ileri bir tarihte yazılmış olmakla birlikte 1930'larda ve 40'larda yazılmış olan diğer ütopyalarla pek çok benzerlikler taşıyan bir toplum tahayyülü içerdiği ifade edilir (Kılıç, 2004: 84-85).

Fecr-i Âtî şairlerinden Ahmet Haşim'in kimi şiirlerinde de ütopya izlerine rastlamak mümkündür. Kaplan'ın ifadesiyle, "Piyâle şâirinin hemen bütün eserlerine, varlığı ancak tahlil yoluyla sezilebilen, ulaşılmaz bir "başka âlem" fikri hâkim, denebilir" (Kaplan, 2000: 141). Haşim'in hemen her eserinde "başka âlem" fikri yer almakla birlikte *O Belde* ve *Yollar'* da "daha cisimleşmiş ve sınırları çizilmiş bir ütopya" göze çarpar. *O Belde'*de dikkat çekici olansa, "olan ve olması gerekenin ya da idealize edilen ütopyanın bir arada" sunulmuş olmasıdır (Kanter, 2011: 968).

Yukarıda bahse konu olan eserlerin dışında Cumhuriyet döneminde dikkat çeken bazı eserler de söz konusudur. Gülten Dayıoğlu'nun *Işın Çağı İnsanları* (1984), bir "iyi gelecek" ütopyasıdır. Ali Nar'ın *Uzay Çiftçileri* (1988) adlı romanı ilk İslami bilim-kurgu olarak değerlendirilir. 2046-2048 arası yılların anlatıldığı eserde, insan ırkının uzayda çoğalabileceği savı üzerinde durulur. İlhan Mimaroğlu'nun *Yokistan Tasarısı* (1997), "olmayan bir yerde "en iyi" hayatın nasıl olabileceği"ni kurgulayan bir örnektir (Yumuşak, 2012: 59).

Türk edebiyatında "anti-utopia/dystopia" örneklerine ise, daha çok Cumhuriyet sonrası dönemde rastlanır. Adam Şenel'in, *Teleandrogenos Ütopyasında Evlilik Hayatı ve Ozmos Kronos*, Çetin Altan'ın *2027 Yılının Anıları*, Buket Uzuner'in *Balık İzlerinin Sesi*, Sabri Gürses'in *Boşvermişler*, DR.'nin iki anlatısı *Uykusuzlar ve Yedi Uyuyanlar*, Alev Alatl'ın *Schrödinger'in Kedisi: Kâbus ve Rüya*, Tahir Abacı'nın *Adı Senfoni Kalsın*, Burak Özdemir'in *Yıl 2 bin yüz 2*, Ayşe Şasa'nın *Şebek Romanı*, Gül Ayşe Koçak'ın *Topaç*, Zülfü Livaneli'nin *Son Ada*, Oya Baydar'ın *Çöplüğün Generali*, öne çıkan örnekleridir.

2. Memduh Şevket Esendal'ın Yurda Dönüş Öyküsünde Ütopik Unsurlar

Memduh Şevket Esendal, "Çehov Tarzı" olarak bilinen öykü türünün Türk edebiyatında başta gelen temsilcilerindendir. Çok sayıda hikâyesi olan Esendal, köy ve köylüye ilgi duyan bir yazardır. Ütopik izlekler barındıran *Yurda Dönüş*, bu ilgisinin bir göstergesi olarak tezahür eder. Yazar, Türk toplumu için hayal ettiği ideal yaşam düzenini *Yurda Dönüş* isimli hikâyesinde genel hatlarıyla ortaya koyar. *Yurda Dönüş*'te tarım medeniyetine dayalı bir yaşam biçimi kurgulanır. Söz konusu tarım medeniyeti, Cumhuriyet ideolojisinin 1930'lu ve 40'lı yıllardaki köycülük politikalarının yansıması olan ileri ve gelişmiş bir Türkiye ütopyasıdır. Yaşadığı sürece "solidarist-korporatist" bir toplumsal örgütlenme modelini ve toprağa bağlı bir kültürü savunan Esendal'ın bu hayaline doğrudan yer verdiği neredeyse tek hikâyesidir. Yazar, "ideal ülke"sinin detaylarına çok girmese de, bu çalışmada isimleri zikredilen diğer eserlerde bulunmayan bir tutarlılıkla, "herkesin toprağa, meslek örgütüne ve yöresine bağlı olarak uyum içinde yaşadığı dev bir köye dönüşen bir Türkiye'yi betimler" (Kılıç, 2004: 83-84).

Esendal, bu hikâyesinde, memleketinin insanları için özlediği eğitim seviyesi ile eğitim kurumlarına değinir. "Bütünüyle değişmiş ve gelişmiş olan ülkenin insanları çok daha kültürlüdür. Van, Ahlat, Muş, Beyşehir, Afyon çevresi, "Uygurluk" ve "Oğuzluk" üniversiteleri ile ilim merkezi hâline getirilmiştir" (Çetişli, 1999: 171).

Hikâye, doktor olduğunu öğrendiğimiz anlatıcının "uzakça doğuda" on beş, yirmi yıl kadar bulunduktan sonra doğu sınırından yurda girişiyle başlar. Ancak, hatırladığından çok farklı bir ülkeyle karşılaşır. Ülke baştanbaşa bağlar, bahçeler, tarlalar ve ormanlarla kaplanmıştır. Eskinin kıraç, çıplak topraklarından eser yoktur. Yeşillikler ortasında, hemen hepsi tek kattan oluşan evler sıralanmaktadır. Gümrükte görev yapan eskinin miskin, dalkavuk memurları yerlerini güzel, eğitilmiş, kişilikli Türk kadınlarına bırakmışlardır. Köyler, ilçeler, şehirler büyük bir gelişme kaydetmişlerdir.

Bu yeni düzenin en dikkat çekici özelliği, ne işle meşgul olurlarsa olsunlar, herkesin toprağa bağlı bir yaşam sürdürmesi ve herkesin meslek örgütleri etrafında örgütlenmiş olmasıdır. Söz konusu düzenin temel yapıtaşları "kooperatifler" ve "meslek örgütleri"dir. Çiftçiler, doktorlar, dokumacılar, peynirciler kendi aralarında örgütlenmişlerdir. Bu örgütlerin dışında bu meslekleri icra etmek yasak değilse de, imkânsızdır. Bu anlayış, büyük ölçüde 1930'lu, 40'lı yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi'nce öne çıkarılan "köycülük" ideolojisinin savunusu niteliğindedir.

Esendal korporatizmi, tesanütçülüğü, köycülüğü çok daha tutarlı ve kapsamlı bir biçimde savunur. Sanayiye ve sanayi medeniyetine şiddetle karşı çıkar. "Amudî (dikey) medeniyet" olarak adlandırdığı sanayi medeniyetinin çökeceğine de inancı tamdır. Ona göre, ülkenin geleceğini kurarken toprağa dayalı bir "ufkî (yatay) medeniyet" anlayışı esas alınmalıdır (Kılıç, 2004: 84).

Memduh Şevket, Türk toplumu için ön gördüğü yeni düzen ile ilgili şu sözleri sarf eder: "Amudî medeniyet" yoktur beyefendi, ayakta duramaz, yaşayamaz (...) Bugün, gördüğünüz şeyler var ya, şu atomlar falan, yeni silahlar, icatlar ve siyasi krizler, buhranlar, bunların hepsi "amudî medeniyet" in çökmekte olduğunun delilidir. Ben, er geç "ufkî medeniyetin", yani "toprak medeniyetinin" galebe çalacağına inanıyorum. İnsanların huzurunu, milletlerin istikrarlı bir hayata kavuşmasını, "toprak medeniyeti"nde görüyorum. Bu işi hükümetler yapamaz. Bu sanatkârın işidir. Bu fikri, çok taraflı işleyip, geliştirerek, olgunlaştırarak cemaatin önüne dönecek, "toprak medeniyeti" fikrine cemaati ısındıracak, bu fikri benimsetecek adam, sanatkârdır (Karaömerlioğlu, 2013: 105 vd).

2.1. Ütopya Düşüncesinin Sosyal Yaşamdaki Yansımaları

2.1.1. Toprak Reformu

Toprak reformu, Esendal ütopyasının en önemli ayağını oluşturmaktadır. Çünkü yazarın ön gördüğü toprak medeniyeti, büyük ölçüde ancak bu reformla gerçekleşme imkânı bulabilir. Toprak reformu bu dönemde yönetimi elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi'nin de üzerinde önemle durduğu bir meseledir. Cumhuriyet sonrasında devlet, yeni bir medeniyet hamlesine kalkışır ve yaratılmak istenen yeni medeniyet için alternatif yaşam arayışlarına girer. Köye yönelik olan köycü politikalar, bu arayışın bir

sonucu olarak ortaya çıkar. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda nüfusun büyük çoğunluğunu köylüler oluştururken, geniş tarım arazileri az sayıda kişinin; yani toprak ağalarının elinde bulunmaktadır. Bundan dolayı bir toprak reformunun yapılması elzem hale gelir. Bu şekilde büyük tarım arazilerine sahip ağalarla hiç toprağı olmayan köylüler arasında toprak dağılımında bir denge sağlanması amaçlanır. Ancak, bu görüldüğü kadar kolay olmaz ve birtakım nedenlerden dolayı da gerçekleşme zemini bulamaz.

Memduh Şevket'in bu ütopyik metinde düşlediği yaşam, bütünüyle Cumhuriyet döneminde devletin köy ve köylüye yönelik politikalarının somutlaştırılmış biçiminden başka bir şey değildir. Hikâyede gerçeğin aksine, toprak ağalarına yer verilmez ve köylülerin tamamı az ya da çok bir toprak parçasına sahiptirler. Toprağı olmayanlar da devlet tarafından topraklandırılır. Devlet sadece köylüyü değil devlet çalışanlarını da toprak sahibi yapar. Bu şekilde ülke ticaretine büyük bir canlılık kazandırılır ve tüketici olan herkes aynı zamanda birer üretici katına yükselir. Bütün bu faaliyetlerin bizzat devlet tarafından gerçekleştirilmesi ön görülür.

"Sordum. İşçileri, memurları da tarla sahibi ediyor yahut yerine göre birer portakal ya da zeytinlik sahibi ediyorlarmış" (...) "İşçilere, devlet hizmetinde olanlara ve topraksız köylü ailelerine birer parça toprak veriyor, orada evlerini yapmalarına yardım ediyorlarmış" (Esental, 2007: 188-190).

2.1.2. Sanayi

Esental'ın ideal yaşamı çoğunlukla tarım merkezli olsa da küçük ölçekli sanayi kuruluşlarına da ihtiyaç duyulacağı üzerinde durulur. Yazarın ütopyasında mandıralar, fabrikalar ülke ekonomisini canlandıran işletmeler olarak düşünülürler. Ancak, bu onun sanayi medeniyeti ya da dikey bir medeniyeti savunduğu anlamına gelmez. Zira Esental, sanayi medeniyetinin ifsat ediciliğinden, ayakta duramayacağından emindir. Söz konusu durum, doğrudan doğruya köylünün ürettiği ürünü rahatlıkla pazarlayabilmesi veya işletme imkânı bulmasıyla ilgili bir meseledir. Hikâyeden alıntılanan aşağıdaki alıntılar bunu destekler mahiyettedir.

"Buradan geçerken, "Pelit Mandırası" denilen bu mandıranın sütlü bulgur çorbasından yemek adet imiş" (...) "Muradiye'de neft temizleyen fabrikalar bütün ovayı kaplamış" (Esental, 2007: 178-190).

Memduh Şevket'in ütopyası dikkate alındığında, yazarın tasavvur ettiği durum, yine devlet Cumhuriyet dönemi köy politikasıyla birebir örtüştüğü görülür. Cumhuriyet döneminde devlet sanayinin gelişmesi için de çeşitli adımlar atar. O dönemde özel sektörün yeterli sermayeye sahip olamamasından dolayı sanayileşme devlet eliyle gerçekleştirilmeye çalışılır. Devlet, ülkenin ihtiyaç duyduğu sanayi tesislerini kurma çabası içerisine girer. Özellikle köylünün ürettiği ürünü işleyebileceği fabrikalar kurar. Buna paralel olarak Esental'ın ütopyasında da ülkenin her tarafı işletmelerle donatılmış bir haldedir.

"Doktorun dediğine bakarsan çiftçimiz dokuma, kâğıt, yağ, şeker fabrikalarımıza yetişemiyorlarmış" (Esental, 2007: 188).

2.1.3. Eğitim

M. Şevket Esental'ın ütopyasında eğitim de önemli bir yere sahiptir. Yazarın hayalini kurduğu gelişmiş bir medeniyet için ülkenin kırsal kesiminin eğitim açısından gelişmiş bir seviyede olması zorunluluğu vardır. Ülke nüfusunun büyük çoğunluğunu teşkil eden köylünün eğitim yoluyla kalkındırılması, ülkenin kalkındırılması anlamına gelir. Bu gelişimin sağlanmasında lokomotif rolünü eğitim üstlenecektir. *Yurda Dönüş*'te bu doğrultuda memleketin dört bir tarafı ilim merkezleri konumundaki fakülteler inşa edilmiştir.

"Bana, aradıklarından birçoklarını Van'da, Ahlat'ta ve Muş'ta, birçoklarını da Beyşehir ve dolaylı fakülteler kümesi içerisinde bulacağımı söylediler. (...) Ahlat dolayında dağılmış fakülteler, sağlık evleri, laboratuvarlarla donanmış geniş kümeye "Uygurluk", Afyon dolaylarındakilere de "Oğuzluk" diyorlar ve şimdi yurdumuzun bilgi yatakları bu iki yerde kümelenmiş bulunuyormuş. Mühendislerin, hocalık eden bir hekimlerin birçokları buralarda bulunurlarmış" (Esental, 2007: 176).

Eserde köylerdeki eğitimin daha çok mesleki eğitime yönelik olduğu görülür. Bu da yine CHP'nin köye yönelik politikalarından olan Köy Enstitüleri'ni anımsatmaktadır. Zira Köy Enstitüleri de mesleki eğitim veren, yerinden eleman yetiştiren bir kurum olarak bilinmektedir. Özellikle de kırsal kesimde yaşayan kadınlar bu eğitim kurumları sayesinde, meslek sahibi olmakta ve bu sayede kendi ayakları üzerinde durabilmektedirler.

"Arkadaşımın baldızı okuyup dokuma ustası olduğu gibi, karısı da dokuma, örme ve basma çiçekleri örnek ustası imiş" (Esental, 2007: 183).

2.1.4. Ulaşım

Yazarın idealleştirdiği yaşam tarzında ulaşım araçları olarak, atların çektiği arabalar ve trenlerin işlediği demiryolları yer almaktadır. Ülkenin dört bir tarafı adeta "demir ağlarla" örülmüş bir vaziyettedir. Yurt dışı görevinden dönen hikâye kahramanı doğudan ülkeye giriş yaparken, demir yolunda yaşanan bu tren trafiğine şahit olur.

"Hasankale'de Van'dan gelen bir demiryolu, Kars demiryolu ile birleşiyor. Bunun için olsa gerektir ki şimdi buraya kavşak diyorlar. Ben orada iken bir tren Erzurum'dan gelip Van'a gitti. Uzun bir yük treni idi. Bir posta treni de Kars'tan gelip Erzurum'a geçti" (Esendal, 2007: 179).

Esendal, köyleri tarıma dayalı gelişmiş bir medeniyet yolunda üretim merkezleri olarak tasavvur eder. İdeal yaşam biçiminde ülke iktisadının gelişmesi, üretilen malın ülke genelinde pazarlanmasıyla mümkündür. Bu yüzden, üretimin yoğun olarak yapıldığı bölgelerle pazarlamanın gerçekleşeceği bölgeler arasında alışverişi sağlayan en cazip ulaşım araçları olarak demiryolları tasarlanır. Zira Cumhuriyet döneminde Atatürk ülkenin dört bir yanını marşlara bile konu olan demir ağlarla örmeyi en büyük hedef olarak gösterir. Yazarın, anlatısında demiryollarına ağırlık olarak yer vermesine bakılırsa onun, Atatürk dönemi demiryolları politikasından geniş ölçüde etkilendiği ve bu politikayı sonuna kadar desteklediği söylenebilir.

2.1.5. Kadın Kimliği

Yurda Dönüş hikâyesine bakıldığında kadınların her bakımdan ön planda olduğu, sosyal yaşamın hemen her alanında aktif bir biçimde rol veya roller üstlendiği görülecektir. Öyküde kadın, önemli bir yere sahiptir. Ataerkil toplumlarda kadına biçilen rollerin çok dışında farklı roller biçilir. Kadın, pasif ev kadını durumunda olmayıp çalışan, kendi ayakları üzerinde duran sosyal aktivitelere katılan aktif bir konumdadır. Kadınlar, erkeklerle her bakımdan eşit koşullara sahiptirler. Eserde bu durum değişen toplum yapısı karşısında şaşkınlık içerisinde kalan hikâyenin asıl kahramanı doktorun bakış açısıyla verilir. Doktor, memleketinin şekillenen yeni biçiminde kadının konumu karşısında şaşkınlığını gizleyemez ve ağzından şu sözler dökülür:

"Yurdumuza giren adamın karşısına bir kız çıkıyor! Bir kız ve köylüler. Bunların devletimiz polisi ve gümrükçüsü olduğuna gelenleri inandırmak için ant içecek bir adam gerek! Eskiler pistiler, biçimsiz, kılıksızdılar ama erkektir. (...) Erkek işlerinde kadınları kullanıp ev hizmetlerini erkeklere mi bırakacağız?" (Esendal, 2007: 176)

Yazar köy eksenli, gelişmiş bir toplum idealize ederken kadına da ideal bir kimlik hep eksik görülen, hep muhtaç olarak sunulan değil, her konuda kendi kendine yetebilen bir rol biçer. Tıpkı Cumhuriyet döneminde kadına yönelik yapılan pek çok düzenleme gibi. Kadının toplumdaki yerini belirginleştirir.

2.1.6. Evlilik

Yurda Dönüş'te çalışan, üreten köylü ailelerinin varlığı dikkat çekici bir durumdur. Hikâyede evliliğe teşvik söz konusudur. Evlilik çağına gelmiş kişiler evlilik kararı aldıkları takdirde devlet tarafından toprak ve ev yardımıyla ödüllendirilirler. Metinde evlilikle ilgili aşağıdaki alıntı, yazarın evliliğe yüklediği anlamın en açık göstergesidir.

"Tarakçıoğlu, bir işe girmemi, sağlık evlerinden birinde iş almamı, evlenip bir ev, biraz da toprak edinerek herkes gibi çalışmamı söyledi. Evlenmezsem, çalıştığım yerin bekâr konaklarında bir odadan başka bir şey vermezlermiş. Evlenirsem, biraz toprak ile bir de ev alabilirmişim!" (Esendal, 2007: 187)

Öyküde devlet, bekârları evliliğe teşvik ederek ülke nüfusunun artmasını hedefler. Bundaki temel amaç ise yaratılmak istenen yeni toplum düzeni için belli nüfus potansiyelinin oluşmasını sağlamak ve yeni oluşacak ailelerin de üretime katkıda bulunmalarını sağlamaktır.

2.2. Ütopya Düşüncesinin Mekân Düzeyindeki Yansımaları

2.2.1. Köyler

Yurda Dönüş hikâyesinde ütöpik eserlerde yer alan gerçekte var olmayan, tasarlanmış mekanlara rastlanmaz. Öyküde yer alan mekânlar, gerçekte var olan, yaşanılan mekânlardır. M. Şevket'in ütopyasının alternatif bir yaşam biçimi sunmadığı bilinmektedir. Yazar, mevcut yaşam tarzını idealleştirmek, muhafazakâr bir kimliğe büründürmek emelindedir. Bu ideal yaşam sürüleceği yerler köylerdir. Bu köyler her yönüyle gelişmiş, yemyeşil alanlar ortasında inşa edilmiş evlerden oluşmaktadır. Köy sakinleri ise, belli bir giyim zevkine ulaşmış kimselerdir.

"Buralar eskiden geniş ovalar, yüksek dağlardı. Çıplaktı ama içi açan, bana soluk aldırın bir açıklık vardı. Şimdi her yeri ormanlar, korular kaplamış.(...) Bunlar arasında iyi gördüğüm şeyleri de söylemeliyim: Bu ziftli katranlı yollar iyidir. Köylüler giyinmişler. Eskiden köylü bayramlarda bile böyle giyimli olmazdı." (Esendal, 2007: 170)

Daha önce de değinildiği üzere Esendal, köy odaklı tarım medeniyetini hararetle savunan birisidir. O köy ve köylüye gereken önemin verilmesini, köylülerin topraklarından ayrılmamasını savunur. Köylünün topraklarından ayrılmaması ve tarıma yönelmesi için ise köylerin geliştirilmesi gerektiğini savunur. Esendal'ın bu tutumu kendisinin de bir dönem milletvekili olarak içinde bulunduğu CHP'nin köycülük politikasının bir yansımasıdır. Bu politikada esas olan şey köylülerin köylerinde tutulması ve her açıdan köyün ve köylünün gelişiminin sağlanmasıdır. Bunun arka planında yatan ise Cumhuriyetin ilanıyla birlikte yaratılmaya çalışılan yeni siyasi ve toplumsal düzendir. O dönemlerde ülke nüfusunun büyük çoğunluğunun köylerde yaşam sürmesi ve tarımın ülke ekonomisindeki katkı düşünüldüğünde köy ve

köylüye yönelik yeni politikalar geliştirmek bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Memduh Şevket Esendal'ın da hayalini kurduğu düzen tüm bu düşünceler çerçevesinde ortaya konulan bir ideal yaşam biçimidir. Onun ütopyasında insanlar, bir adadan ziyade, bağlar bahçeler içerisindeki tek katlı evlerde yaşamlarını sürdürürler.

"İki yanımızda tarlalar, bağlar arasında pencere kapakları, sac damları kırmızı aşı boyasına, duvarları fildişi akına boyanmış, birer katlı evler görüyordum" (Esendal, 2007: 153).

Bu şekilde hem köyden kente göçün önüne geçilmiş olacak hem de köylünün evinden yurdundan ayrılmaması ve kendi evinin çevresinde tarımsal faaliyetlerini sürdürmek suretiyle doğrudan üretime katkıda bulunması sağlanacaktır. Yazarın ütopyasında doğayı işlemek suretiyle üretmek ve üretime katkıda bulunmak başlı başına bir erdem olarak görülür.

2.2.2. Çarşılar

Çarşılar, sadece ticaretin hüküm sürdüğü yerler olmanın dışında, aynı zamanda üretim yapılan ve içinde birçok sosyal tesisi barındıran mekânlar olarak düşünülmüştür. Yazarın ütopyasında en önemli mekânlar olarak köyler, her türlü imkâna sahip, kendi kendine yetebilen yerleşim yerleri olarak tasarlanmışlardır. Bu köyler bir kaç haneden ibaret olmayıp çarşısı, mandırası olan kendi içerisinde ekonomik işleyişi olan yerlerdir. Köylü aynı zamanda ticaret yapma olanağına da sahiptir. Mevcut sistem içerisinde köylünün ürettiği ürünleri pazarlayabileceği çarşılar da mevcuttur. Şehrin bütün imkânlarına sahip olan köylerde, dükkânların evlerin bitişiğinde olması herkesin ticarete katkısının olduğunu ve yerinden alım satım işlerinin yürütüldüğünü gösterir. Ürettiği ürünleri pazarlama olanağı bulan köylü kente gitmek zorunda kalmaz; kentli tarafından ürünü ucuza elinden alınmaz.

"Biraz daha ileri gidince çarşı başladı. Yolun iki yanına dükkânlar sıralanmıştı. Bunların çoğu da evlerinin bir odası imiş gibi duruyordu" (Esendal, 2007: 177).

2.2.3. Konaklar

Esendal'ın gelişmiş köy yaşamında evlerin dışında, mekân olarak büyük konaklar dikkat çeker. Bu konaklar bir bakıma günümüz otellerini karşılayan yerlerdir. Hikâyenin başkışisi doktor köye döndüğünde barınabileceği bir köy odası ararken gelişmiş düzeyde konaklarla karşılaşır. Her türlü ihtiyaca cevap verebilecek yapıdaki bu mekânlar, adeta huzurun ve dinginliğin hüküm sürdüğü yerler olarak düşünülmüştür.

"Bu bahçenin yanındaki yola sapınca ve biraz ileri gidince, kapısı önüne ak bir tahta üstüne kara yazı ile "Konak Yeri" yazılmış evi gördük. Kapısı açık duran bu yer, dört yanı ağaçlarla çevrilmiş, bir çayır yerinin ortasında, bir katlı, yayvan bir yapı idi" (Esendal, 2007: 166).

Hikâyede konaklar, genelde köye değişik resmi görevlerle gelenlere yahut herhangi bir sebeple köyde konaklamak zorunda olan kimselere konaklama imkânı sağlayan yerlerdir.

"Konuklar, buralara peynircilik dersi vermeye gelmiş iki öğretmen bayan, istihkâm mühendisi olan iki subay, kış okullarını görmeye gelmiş bir müfettiş imiş" (Esendal, 2007: 171).

2.2.4. Halkevleri/Kış Eğlenceleri Merkezi

Yurda Dönüş'e bakıldığında sosyal yaşam alanları olarak kış eğlenceleri konağı ve halkevleri dikkat çeker. Ülkesine geri dönen hikâye kahramanının dikkatini yeşillikler ortasındaki mandıralar, kış eğlenceleri merkezi çeker.

"Tahir gediği üstünde yeni yetişen meşe ormanları, çam ormanları arasında büyük mandıralar, kış eğlenceleri konağı görülüyor" (Esendal, 2007: 178).

Hikâyede halkevlerine geniş bir biçimde değinilir. Tüm köy halkı akşamları aileleriyle birlikte halkevlerine gitmek suretiyle burada tiyatro gibi çeşitli sanatsal etkinlikleri izleme olanağı bulur. Bu mekânlar insanda hayranlık uyandıracak şekilde modern bir tarzda tasarlanmışlardır.

"Halkevi uzakta değilmiş. İyice aydınlatılmış geniş bir bahçeye girdik. Ağaçlık bir yoldan yürüyüp sağa dönünce, bir katlı bir yapı karşımıza çıktı. Dışardan bakarak ufarak bir salona gireceğimizi sanırken, geniş bir aralığa, sonra daha genişçe bir dinlenme ve bekleme salonuna, sonra da çok büyük olan sahne salonuna girdik. Bu salonların hepsi kalabalıktı. Biz, biraz geç kalmışız. İçeri girdik, daha yerleşmemiş idik ki ışıklar söndü, biraz sonra da perde açıldı" (Esendal, 2007: 184).

Halkevlerinde başta tiyatro oyunları, ortaoyunları olmak üzere başka pek çok etkinlik bizzat köyün gençleri tarafından düzenlenir. Köyün gençleri bu yolla köylerinden uzaklaşmayarak çeşitli alanlarda kendilerini geliştirme imkânını bulurlar.

Memduh Şevket'in üzerinde durduğu halkevleri bir bakıma Cumhuriyet döneminin pek çok yönden eğitim ve kültür merkezleri niteliğindedir. Metinde halkevlerinin yüceltilen köylerin sosyal ve kültürel açıdan gelişimine katkı sağlayan merkezler olarak öne çıkarlar. Cumhuriyet dönemindeki halk evlerinin işlevlerine *Yurda Dönüş*'te şu şekilde değinilir:

"Halkevleri, Cumhuriyet döneminde ülkenin sosyal ve kültürel kalkınmasında, Cumhuriyetin getirdiği değerlerin geniş halk kitlelerine ulaşmasında son derece önemli bir işlev yerine getirmiştir. Bu evler

ve daha sonrasında kurulan odalar sayesinde Anadolu'nun kent, kasaba hatta köylerine kadar çağdaş bilimin ışığı sızabilmiş, yurdun her köşesinde çıkan halkevleri dergileri de bu ışığın taşıyıcıları olmuşlardır" (Esendal, 2007: 185).

Sonuç

Ütopya, insanların mutluluk arayışları neticesinde ortaya çıkan, gelişen ideal olarak görülen yaşam biçimleridir. Ütopya türünde sayılabilecek eserlere ilk çağlardan bu yana rastlanmaktadır. Ütopya yazarları, kendi toplumları için her türlü yoksunluktan arındırılmış, kusursuz, mükemmel bir yaşam biçimi düşler ve eserlerini bu çerçevede kurgulama yoluna giderler. Cumhuriyet dönemi öykücülüğünün önde gelen temsilcisi Memduh Şevket Esendal da kendi toplumu için ön gördüğü ideal yaşam biçimini *Yurda Dönüş* hikâyesinde ele alır.

Esendal'ın kurguladığı ideal yaşama baktığımızda daha çok tarıma dayalı, tarım medeniyeti olarak adlandırılabilir alternatif bir yaşam biçimi tasarladığı görülür. Bu yaşam biçiminde köyler, oldukça ön planda olup yazarın tasarladığı medeniyetin ana merkezleri konumundadırlar. Eserde köyler küçük yerleşim yerlerinin çok ötesinde her alanda gelişmiş, üretim yapan, kendi ekonomik döngüsünü sağlayan, sosyal imkânlarla sahip birer şehir konumundadırlar. Köylüler ise tarımsal faaliyetlerin haricinde pek çok alanda kendilerini geliştirmiş, tipik köylü çizgisinin çok uzağında giyim zevkleri gelişmiş bireyler olarak dikkat çekerler. Köyde kış eğlenceleri merkezleri ve Halkevleri köylülerin sosyal faaliyetlerde de bulduklarının göstergesidir. Öyküde dikkat çeken bir diğer nokta kadınlardır. Öykünün ilk satırlarından itibaren kadınlar, ekonomik özgürlüğe sahip, kendi ayakları üzerinde durabilen, aynı zamanda tarımsal faaliyetlerle de uğraşan güçlü kadınlardır. Esendal'ın yarattığı bu yaşam biçiminin, yazarın yaşadığı dönemin gelişmeleriyle büyük bir paralellik gösterdiği söylenebilir. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle yeni bir düzen, yeni yaşam arayışı içerisine girilir. Daha ileri seviyede bir medeniyet vücuda getirmek için işe medeniyetin asıl temelini oluşturan köy ve köylülerden başlanır. Söz konusu dönemde köy ve köylü gelişirse tüm medeniyet gelişir düşüncesinin esas alındığı söylenebilir. Bu düşünceler o dönem CHP'nin köye yönelik politikalarının önemli bir ayağını oluşturur. Atatürk'ün bu bağlamda köylüyü yüceltmek adına sarf ettiği "köylü milletin efendisidir" şeklindeki sözü dikkatleri köylüler üzerine çeker. CHP'nin köye yönelik politikaları doğal olarak bir dönem CHP milletvekilliği yapmış ve partide önemli görevler üstlenmiş olan Memduh Şevket Esendal'ı etkilediği söylenebilir. Zira Esendal'ın kurguladığı yaşam biçimi pek çok noktada CHP politikalarıyla örtüşmektedir.

Denilebilir ki, Esendal'ın ütopyası mevcut düzene muhalif, alternatif bir yaşam biçimi önermez. Daha ziyade bu yaşam biçimini biraz daha muhafazakâr bir vurguyla benimsetmeyi, sevdirmeyi hedefler (Kılıç, 2004: 84).

KAYNAKÇA

- ÇETİŞLİ, İsmail (1999). *Memduh Şevket Esendal*, Isparta: Kardelen Kitabevi.
- ÇİÇEKOĞLU, Feride (2004). "Ütopya ve Dystopia İmgeleri: Denizden Hiperezaya", *Kitaplık*, S. 76, s. 68-72.
- DEMİRALP, Oğuz (2004). "Yok Böyle Bir Ülke", *Kitaplık*, S. 76, s. 66-67.
- ESENDAL, M. Şevket (2007). *Gödeli Mehmet*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- GÖKTÜRK, Akşit (1997). *İngiliz Yazınında Ada Kavramı*, İstanbul: YKY.
- KANTER, M. Fatih (2011). "Tevfik Fikret ve Ahmet Haşim'in Şiirlerinde Ütopya", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/3 Summer*, s. 963-972.
- KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım (2013). *Erken Dönem Türk Edebiyatında Köylüler*, Doğu Batı, No. 22.
- KAPLAN, Mehmet (2000). *Şiir Tahlilleri-1 Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, İstanbul: dergâh yayınları.
- KILIÇ, Engin (2004). "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Edebi Ütopyalara Bir Bakış", *Kitaplık*, S. 76, s. 73-76.
- KÜÇÜKCOŞKUN, Yasemin (2006). 1980-2005 Dönemi *Türk Edebiyatında Ütopik Romanlar ve Ütopyanın Kurgusu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- OMAY, Murat (2012). "Ütopya Üzerine Genel Bir İnceleme", *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, S. 18, s. 1-14.
- SARGENT, Lyman Tower (2004). "Ütopya Gelenekleri: İzlekler ve Varyasyonları", *Kitaplık*, S. 76, s. 91-100.
- SEVİNÇ, Akin (2004). "Keşke Takımadaları", *Kitaplık*, S. 76, s. 88-90.
- SOMAY, Bülent (2010). *The View From The Masthead Journey Through Dystopia Towards An Open-Ended Utopia*, İstanbul: İstanbul Bilgi University Press.
- TURAN, Güven (2004). "Yokülkeler... Düş Ülkeler...", *Kitaplık*, S. 76, s. 63-65.
- TÜRKMENOĞLU, Sevgül (2014). "Bir Ütopya Romanı: Rüyada Terakki ve Medeniyet-İslamiyeyi Rüyeyet", *Journal of International Social Research*, S. 31, s. 289-295.
- YUMUŞAK, Firdevs Canbaz (2012). "Ütopya, Karşı -Ütopya ve Türk Edebiyatında Ütopya Geleneği", *Bilgi*, S. 61, s. 47-70.